

Kungliga biblioteket
Beate Eellend

Öppen tillgång till vetenskapliga publikationer

Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF) har getts möjligheten att yttra sig över Kungliga bibliotekets (KB) regeringsuppdrag att samordna arbetet för öppen tillgång till vetenskapliga publikationer. Syftet med inspelningsrundan är att med hjälp av inkomna synpunkter vidareutveckla utredningarnas rekommendationer. Inom ramen för uppdraget har fem utredningar genomförts:

1. Meriterings- och medelstildelningssystemet kontra incitament för öppen tillgång
2. Finansiering av omställningen från ett prenumerationsbaserat till ett öppet tillgängligt publiceringssystem
3. Öppen tillgång till böcker
4. Ekonomiskt och tekniskt stöd till tidskrifter som publicerar med öppen tillgång
5. Uppföljning av krav på öppen tillgång

Då SUHF getts kort tid att yttra sig kommenteras endast utredningarnas rekommendationer. Vi vill också påpeka att tiden inte medgett att vi kunnat efterhöra våra medlemmars synpunkter. Inspelet är beslutat av presidiet efter kommentarer från delar av styrelsen. Vi menar att det är angeläget rapporterna i slutgiltig form kommer att remitteras till alla berörda organisationer.

1. Meriterings- och medelstildelningssystemet kontra incitament för öppen tillgång

Tre rekommendationer gäller lärosätenas policyer gällande öppen tillgång. De lyfter fram att de behöver utvecklas och följas upp samt att de riktlinjer som gäller meritvärdering undanröjer aspekter som negativt påverkar publicering med öppen tillgång. Vidare ges SUHF en samordnande roll. Offentligt finansierad forskning ska publiceras öppet tillgängligt för alla. Detta är en viktig princip. Dock kan inte SUHF ges en samordnande roll av andra än medlemslärosätena. SUHF är inget självständigt organ utan har enbart uppgiften att vara lärosätenas gemensamma arena för samverkan.

Rekommendation fyra lyfter fram att "publicering med öppen tillgång kan vara en komponent i meritvärdering där samverkan med det omgivande samhället ingår som kriterium". Samverkansskicklighet bör i normalfallet inte betraktas som en separat bedömningsgrund utan knuten till vetenskaplig, pedagogisk och annan skicklighet. Det kan vara rimligt att det finns incitament som belönar goda resultat kopplade till samverkansuppgiften, men det är en bedömning som bör göras av respektive lärosäte.

Vidare föreslås att UKÄ in sin kvalitetsgranskning av kvalitetssäkring av forskning inkluderar lärosätenas implementering av öppen tillgång och öppen vetenskap. SUHF menar att granskning av kvalitetssystem inte bör inkludera granskning av policyfrågor. Detta bör ske i särskild ordning.

De två sista rekommendationerna gäller att regeringen etablerar ett nationellt forum för öppen tillgång, öppen vetenskap och ansvarsfull forskningsutvärdering med representanter för lärosätessledningar och myndigheter. SUHF menar att arenor för att gemensamt diskutera utvecklingen och identifiera hinder är av värde. Tidigare erfarenheter av denna typ av fora visar dock att det inte är enkelt, tydlighet i ansvar och uppdrag är av stor betydelse för att det ska fungera.

2. Finansiering av omställningen från ett prenumerationsbaserat till ett öppet tillgängligt publiceringssystem

Den första rekommendationen lyfter frågan om finansiellt ansvar för publiceringskostnader. Det konstateras att en förändring kräver omdirigering av betalningsströmmarna. Det första förslaget innebär ett delat finansiellt ansvar mellan finansiärer genom medelstillelse och lärosäten som tilldelas medel för att säkerställa att ingen forskare stängs ute från öppen publicering, medan det andra att lärosätena har ett enskilt finansiellt ansvar och att all finansiering går via lärosätena. Utifrån dagens forskningsfinansieringssystem menar SUHF att ett delat ansvar är att föredra.

Den andra rekommendationen berör begränsningar av publiceringskostnader. Det första förslaget gäller införandet av ett generellt/nationellt tak för enskilda publiceringskostnader (APC) och att Bidsamkonsortiet ges i uppdrag att förhandla och begränsa publiceringskostnader genom avtal. Vidare att kostnaderna nationellt görs transparenta. I det andra förslaget anges att finansiärer och lärosäten inte ska bevilja medel för publicering i hybridtidsskrifter, men att övergången behöver ske över tid. Detta kan SUHF ställa sig bakom, men det behöver vidareutvecklas och förklaras närmare.

Den tredje gäller offset-avtal och att en övergångslösning under en begränsad period kan behövas för befintliga och eventuellt nya avtal. Något som låter helt rimligt.

Den fjärde rekommendationen handlar om nya publiceringsmodeller för sakkunniggranskade forskningsresultat. Där anges att det behövs en ansvarig samordnande myndighet att utreda det nationella behovet av och motivet till att stödja kvalitetssäkrade publiceringsmodeller. Det anses vara viktigt att en myndighet ges samordningsansvar så att det inte uppkommer flera parallella publiceringsmodeller. SUHF är tveksam till förslaget om en myndighet med samordningsansvar. Det är viktigt att nya modeller uppmuntras och att utveckling följs, bland annat inom ramen för forskningspolitiska studier, men initiativen måste komma från forskarna och verksamheten på lärosätena.

I den sista rekommendationen i denna rapport föreslås åter att en ansvarig samordnande myndighet genomför kontinuerlig uppföljning och analys av publiceringskostnader i omställningen till ett öppet tillgängligt publiceringssystem. Då kostnaderna är mycket höga vore det bra att en myndighet, som VR eller KB, ges uppdrag att ha en överblick över kostnaderna.

3. Öppen tillgång till böcker

Utredningen behandlar omställningen mot öppen tillgång för den vetenskapliga boken, med fokus på monografier och antologier inom humaniora och samhällsvetenskap. Den första rekommendationen fokuserar på att öppet tillgängliga monografier bör ingå i finansiärers och lärosätens policyer för öppen tillgång. Där menar man att *Creative Commons (CC)*-licens och krav på parallellpublicering ska omfattas av policyn. Alla typer av offentligt finansierad forskningspublikationer ska vara öppet tillgängliga, så även boken. Därför är det ett bra förslag att frågan har en naturlig plats i lärosätenas policyer för öppen tillgång.

Den andra rekommendationen riktar sig mot att det finns ett stort behov av publiceringskanaler för böcker med omedelbar öppen tillgång. Utredningen menar att lärosäten och finansiärer behöver avsätta medel och skapa fonder för att stödja publicering och infrastruktur. Man skriver vidare att "lärosäten bör uppmanas att utreda och systematisera sin utgivning för att stärka eller etablera öppet tillgängliga publiceringskanaler för böcker som upplevs som lockande för forskare". SUHF menar att lärosätena bör samarbeta kring redan existerande och överväga att utveckla ytterligare likande kanaler som exempelvis Kriterium, Stockholm University Press och andra lärosätetsbaserade tidskrifter.

Den tredje handlar om publicering internationellt. Då denna typ av publicering är dyr bör särskilda medel avsättas för att Sverige inte ska missgynnas i den internationella konkurrensen. Ett ansvar man menar vilar på såväl lärosäten som finansiärer. SUHF menar att detta är en möjlig väg men att den inte är oproblematisk. En utgivning på ett internationellt förlag är mycket kostsam och tillgången till boken ofta begränsad. En alternativ väg som bör övervägas är att publicera via lärosätets "x university press" och ge höga meritpoäng för detta.

Den fjärde rekommendationen riktas mot förlagen. Utredningen menar att staten bör ge ett särskilt stöd för att uppmuntra kommersiella förlag att ge ut svenska vetenskapliga monografier med öppen tillgång. SUHF ställer sig bakom förslaget med förbehållet att det är under en utvecklings/övergångsfas. Det är tveksamt att långsiktigt stödja kommersiella aktörer, särskilt då det finns gråzoner mellan den vetenskapliga boken och den vetenskapligt orienterade läroboken. Långsiktigt bör affärsmodeller utan denna typ av stöd till kommersiella förlag prioriteras eller andra kanaler.

I den femte rekommendationen konstateras att incitamenten för förlagen att gå över till öppet tillgänglig publicering är få. För forskarna är inte heller incitamenten entydiga. Därför föreslås att informationsinsatsen ökar från lämplig myndighet och att lärosätena utser "ambassadörer" att sprida kunskap om regeringens målbild och dess innebörd till forskare och förlag. Det är ett lovvärt förslag om än ambitiöst. Kanske kan man ta vara på de erfarenheter som gjordes under perioden med nationella Bolognaexperter under Bolognaprocessens implementering i Sverige.

Den sjätte rekommendationen uppmanar lärosäten att vara forskarna behjälpliga för att de på bästa sätt ska begära att deras alster görs öppet tillgängliga av de kommersiella förlagen, framför allt i de fall då man tillhandahåller finansiering. Vidare lyfter utredningen fram att lärosäten också fortsättningsvis bör förhandla om öppen tillgång i avtal (för e-böcker) på lärosätetsnivå. SUHF ställer sig bakom förslagen.

Den sista rekommendationen gäller retrodigitalisering av svenska vetenskapliga monografier. Utredningen menar att detta bör finansieras av staten via lämplig myndighet. SUHF ställer sig bakom förslaget.

4. Ekonomiskt och tekniskt stöd till tidskrifter som publicerar med öppen tillgång

Den fjärde utredningen konstaterar att "omställningen till öppen tillgång kommer att kräva både kulturella och strukturella förändringar". Den menar att omställningen inte kommer att vara gratis och kräva investeringar i ny och utvecklad infrastruktur. Viktigast är därför långsiktigt och kalkylerat stöd och att föreslå att tidskriftsstöd utan begränsningar till vissa vetenskapsområden inrättas av vetenskapsråden. Bidragen bör utgå som infrastrukturellt stöd och inte tas från forskningsanslagen. Lärosätets uppgift är här, menar utredningen, att bidra till finansieringen genom bemanning och meritsäkring. SUHF ställer sig bakom detta förslag.

Utredningen föreslår vidare att det inrättas ett antal stödtjänster som underlättar tidskrifternas redaktionella arbete, vilket bl.a. inkluderar tekniskt stöd, långtidslagring och utbildning. För

detta bör en central databas upprättas. Ansvar är tänkt att delas mellan KB för centrala tjänster och lärosätena för redaktionella tjänster. SUHF menar att denna typ av centrala databaser är mycket resurskrävande, både vad gäller finansiering och personal, och om detta förslag ska vara möjligt att genomföras krävs långsiktiga extra medel.

Ett annat förslag innebär utarbetande av en nationell standard för vetenskaplig publicering. Denna ska innehålla granskningsrutiner, tekniska minimikrav och licensfrågor. Ansvar ska åvila de vetenskapliga samfundet genom delegation. SUHF ställer sig bakom att standarder tas fram. Det kan underlätta för såväl lärosäten som enskilda forskare. SUHF ställer sig dock tveksam till förslaget om delegation (se nedan).

I delrapportens sista rekommendation förslås en delegation som samlar de vetenskapliga samfundet för att minska risken för otillbörlig styrning av den fria forskningen och för att detta ska låta sig göras krävs finansiering, statlig finansiering i form av ett engångsbelopp. SUHF avvisar förslaget. SUHF skriver i sitt manifest från 2013: "Det akademiska ansvaret kräver kollegial öppenhet och gemensamt deltagande i prövningen av ny och etablerad kunskap." På samma sätt är att värna de akademiska friheterna är en hjärtefråga för SUHF. Denna delrapport har dock att hantera ekonomiskt och tekniskt stöd till tidskrifter. Förändringar och åtgärder för att försvara akademisk frihet och ansvarstagande måste föras i helt andra sammanhang. Om det finns sådana skäl att överväga en delegation för vetenskapliga samfund, med inspiration från det finska systemet, så behöver detta utredas och diskuteras med alla intressenter.

5. Uppföljning av krav på öppen tillgång

I den femte och sista utredningen analyseras hur öppen tillgång följs upp i Sverige och internationellt, dessutom lämnas en rad rekommendationer kring CC-licenser. Utredningens rekommendationer kring uppföljning utgår från EU-kommissionens uppdaterade rekommendationer, forskningspropositionen *Kunskap i samverkan* (Prop. 2016/17:50) kombinerat med erfarenheter från andra länder. Målbilden är att lärosäten och forskare ges tid till år 2026 att anpassa vetenskaplig publicering och infrastruktur för öppen tillgång. En central aktör för uppföljningen är Vetenskapsrådet som har ansvar att ta fram uppföljningsprinciper, metoder och data. Uppföljningens utformning ska ge incitament att förbättra det öppna vetenskapssystemet. Utredningen menar att utfallet av uppföljningen bör vara kopplat till en andel av basanslagen och följas upp av Vetenskapsrådet. SUHF avvisar principiellt styrning av basanslagen. Det är viktigare att hitta former som gör det attraktivt att tillgängliggöra resultat öppet.

Vad gäller CC-licenser så har utredningen även i uppdrag att utreda de juridiska implikationerna av en nationell standard för öppen tillgång. Utredningen menar att CC-licenser är den mest lämpliga licensen för vetenskaplig publicering och rekommenderar den som nationell standard. SUHF anser att detta är rimligt. Vidare föreslår utredningen att regeringen tillsätter en utredning om lärarundantagets ställning. Det görs utifrån att man konstaterar att den behandlas olika vid lärosätena. Även om SUHF principiellt inte har något emot att lärarundantaget utreds så är det tveksamt om förslaget är relevant för uppdraget.

Enligt uppdrag

Marita Hilliges
generalsekreterare